

جمهوری اسلامی ایران

مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه

مدیریت حوزه علمیه استان قم

رساله علمی سطح ۳

عنوان رساله

راهکارهای فرهنگ‌سازی از منظر آیات و روایات

راهنما: حجت‌الاسلام والمسلمین مجتبی درودی

مشاور: دکتر وحید وثوقی راد

محقق: مهرزاد امیری

اسفند ماه ۱۳۹۷

چکیده

با توجه به اینکه هدف اصلی از نظام اسلامی ایجاد نظامی بر پایه ایمان به خدا و اختصاص حاکمیت به خداست؛ وحی الهی و ارزش‌های والای اسلامی در بیان قوانین و چگونگی اداره جامعه نقش بنیادین دارد، ازاین‌رو مسئولان و کارگزاران نظام اسلامی باید تلاش کنند فرهنگ حاکم بر جامعه برگرفته از ارزش‌های اسلامی باشد؛ ازاین‌رو بر محققین حوزه و دانشگاه لازم است در راستای معرفی فرهنگ اصیل اسلامی و فرهنگ‌سازی با توجه به ارزش‌های اسلامی تلاش کنند؛ این پژوهش باهدف بررسی راهکارهای فرهنگ‌سازی از منظر آیات و روایات به روش توصیفی - تحلیلی انجام‌شده است. منابع بنیادین این پژوهش قرآن و حدیث است که با نگاه تحلیلی - تفسیری به آیات و روایات ویژگی‌ها و مؤلفه‌ها، اصول و شاخصه‌ها و در پایان راهکارهای صحیح فرهنگ‌سازی اسلامی را از متن منابع دینی استخراج می‌کند. در پایان پژوهش شاخصه‌ها و راهکارهای نظری و عملی برای فرهنگ‌سازی دینی از متن قرآن و روایت استخراج گردیده که می‌توان به راهکارهایی همچون اعطای بصیرت و شناخت دقیق از جهان آفرینش و فرهنگ خلقت هستی و رفتارسازی و هنجارمند کردن به اخلاق و آداب دینی و توسعه بنیادین شعائر دینی و مبارزه بافرهنگ شرک و طاغوت اشاره کرد.

واژگان کلیدی: فرهنگ، دین، فرهنگ‌سازی، آیات و روایات

مقدمه	۱
۱. فصل یک کلیات و مفاهیم	۴
۱-۱ بیان مسئله	۴
۱-۲ پیشینه تحقیق	۴
۱-۳ محدودیت‌های تحقیق	۵
۱-۴ اهداف تحقیق	۶
۱-۵ سؤالات تحقیق	۶
۱-۵-۱ سؤال اصلی	۶
۲-۵-۲ سؤالات فرعی	۶
۱-۶ فرضیه تحقیق	۷
۱-۷ روش تحقیق	۸
۱-۷-۱ فرایند تحقیق	۸
۱-۷-۲ الگوی تحلیلی تحقیق	۹
۱-۷-۳ روش تحقیق	۹
۱-۷-۴ ابزار جمع‌آوری داده‌ها	۱۰
۱-۷-۵ روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها	۱۱
۱-۸ کلیدواژه‌ها و تعاریف	۱۳
۱-۸-۱ تعریف فرهنگ	۱۳
۱-۸-۲ تعریف دین	۱۴
۲. فصل دو: مروری بر ادبیات نظری	۱۸
۲-۱ فرهنگ عمومی و رایج	۱۸
۲-۱-۱ تعاریف مختلف از فرهنگ:	۱۸

۲۰انواع فرهنگ‌ها: ۲-۱-۲
۲۱نسبت میان دین و فرهنگ ۲-۱-۲-۱
۲۴اهمیت فرهنگ‌سازی ۲-۱-۳
۲۴بهترین کار ۲-۱-۳-۱
۲۶بالاترین ظلم ۲-۱-۳-۲
۲۶انجام فعالیت‌های فرهنگی پیامبر صلی الله علیه و آله منت الهی بر مؤمنان ۲-۱-۳-۳
۲۷فرهنگ رسوبی: ۲-۱-۳-۴
۲۷فرهنگ تابع و بی‌رنگ: ۲-۱-۳-۵
۲۷فرهنگ خود هدفی و پیرو: ۲-۱-۳-۶
۲۸فرهنگ پویا، هدف‌دار و پیشرو: ۲-۱-۳-۷
۲۸فرهنگ غرب و شرق: ۲-۱-۴
۳۱وجوه افتراق فرهنگ شرق و غرب: ۲-۱-۴-۱
۳۴تأثیرپذیری غرب از فرهنگ و تمدن اسلامی ۲-۱-۴-۲
۴۱مروری بر فرهنگ اسلامی ۲-۲
۴۵تعریف فرهنگ اسلامی: ۲-۲-۱
۴۶نتیجه تعریف فرهنگ اسلامی: ۲-۲-۱-۱
۴۷ویژگی‌های فرهنگ اسلامی: ۲-۲-۲
۴۷الهی بودن فرهنگ اسلامی ۲-۲-۲-۱
۵۱انسانی بودن فرهنگ اسلامی ۲-۲-۲-۲
۵۳ارزشی بودن فرهنگ اسلامی ۲-۲-۲-۳
۶۲تمایزهای فرهنگ اسلامی از سایر فرهنگ‌ها: ۲-۲-۲-۴
۶۷فصل سه: یافته‌های تحقیق ۳
۶۷اصول فرهنگ اسلامی ۳,۱
۶۷اصل توحید محوری ۳,۱,۱
۶۸اصل جاودانگی فرهنگ اسلامی ۳,۱,۲
۶۸اصل فراگیری فرهنگ اسلامی ۳,۱,۳
۶۹اصل تحرک و سازندگی فرهنگ اسلامی ۳,۱,۴
۷۱عوامل فرهنگ از منظر قرآن و سیره ۳,۲

۷۱	حکومت اسلامی:	۳,۲,۱
۷۷	آحاد مردم در جامعه اسلامی:	۳,۲,۲
۷۷	جایگاه مردم در پیشرفت فرهنگی:	
۸۱	روش‌های فرهنگ‌سازی از دیدگاه قرآن و حدیث	۳,۳
۸۱	اعطای بصیرت‌های فرهنگی و اجرای صحیح آن	۳,۳,۱
۸۱	بصیرت نسبت به موفقیت از خدا خواستن	
۸۲	بیش نسبت به حفظ استقلال فرهنگی	
۸۴	آگاهی داشتن نسبت به تدریجی و منظم انجام گرفتن فعالیت‌های فرهنگی	
۸۵	بصیرت داشتن نسبت به مستمر و متنوع بودن کار فرهنگی	
۸۶	بیش نسبت به شروع کار فرهنگی از نزدیکان	
۸۷	بصیرت داشتن نسبت به آزادانه و آگاهانه انتخاب کردن اصلاحات فرهنگی	
۸۸	ارائه هنجاری‌های صحیح و متناسب با فرهنگ دینی	۳,۳,۲
۸۹	الف. آغاز کار بانام خدا	
۸۹	ب. تقدم تأمین نیازهای مردم به کار فرهنگی	
۹۱	تقدم تزکیه بر تعلیم	
۹۲	پایداری و استقامت کار فرهنگی	
۹۳	نظرخواهی در کارها	
۹۴	پرهیز از غلو و افراط	
۹۴	توجه به ابزار، مکان و زمان فعالیت‌های فرهنگی مذهبی	۳,۳,۳
۹۵	اهمیت دادن به زمان و مکان	
۹۶	به‌کارگیری همه ابزارها و فرصت‌ها	
۹۷	ارتقای سطح علم و دانش افراد جامعه	۳,۳,۴
۹۷	آسان و روان بودن فهم فرهنگ	
۹۸	یکتاپرستی (مبارزه با طاغوت)	
۹۸	مبارزه با خرافات و آداب‌ورسوم جاهلی	
۱۰۰	مخاطب شناسی	۳,۳,۵
۱۰۱	آشنایی با ادبیات مخاطبان	
۱۰۳	فرهنگ‌سازی از ارائه الگوی مناسب	۳,۳,۶
۱۰۵	الف) ویژگی الگوها	

۱۰۷.....	راه معرفی الگو.....	
۱۰۸.....	راه اصلاح الگوها.....	
۱۰۹.....	معرفی و تجلیل بزرگان و فرهیختگان.....	
۱۱۰.....	اطلاع‌رسانی و تبلیغ، بستر فرهنگ‌سازی.....	۳,۳,۷
۱۱۲.....	تبشیر و هدایت بشری.....	
۱۱۲.....	ارشاد به معنویت.....	
۱۱۴.....	بکارگیری استدلال، موعظه و در مواردی مناظره.....	
۱۱۴.....	توجه قرآن به کانون‌های تأثیرگذار.....	۳,۳,۸
۱۱۸.....	فصل چهار: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....	۴
۱۱۸.....	- تحلیل فرضیه اصلی تحقیق:	۴,۱
۱۱۸.....	پاسخ سؤال اصلی.....	۴,۲
۱۱۹.....	پاسخ سؤالات فرعی.....	۴,۳
۱۲۰.....	نتیجه‌گیری.....	۴,۴
۱۲۱.....	محدودیت‌های تحقیق:	۴,۵
۱۲۲.....	پیشنهاد‌های تحقیق:	۴,۶
۱۲۳.....	منابع.....	

مقدمه

اسلام کامل‌ترین دین عالم برای انسان کامل‌ترین موجود هستی در نظر گرفته شده است و برای تمامی جنبه‌های وجودی او یعنی جسم و روح برنامه‌ریزی می‌کند. هرگز انسان را موجود تک‌بعدی در نظر نمی‌گیرد و هرگز بعد ظاهری او را به‌تنهایی مورد توجه قرار نداده است، حتی دستوراتی که در مورد بعد فیزیکی انسان صادر شده است در تمامی زوایا بعد روحانی او را در نظر گرفته است و روح روان انسانی بر جسم و کالبد او تأثیر دارد و حتی می‌توان آن را به همراه عقل فرمانروای بعد جسمانی در نظر گرفت از طرفی نیازهای انسانی و محیط اطراف او بر روی ابعاد وجودی اش تأثیر می‌گذارد و در بسیاری از موارد عدم همخوانی با بعد روحانی وجود او موجب ناراحتی و آزار او را فراهم می‌سازد، انسان موجودی اجتماعی است و زندگی در یک اجتماع مستلزم رعایت حقوق اجتماعی است. اسلام تمامی حقوق و جنبه‌های فرهنگی وجود انسان را در نظر می‌گیرد و برای آن برنامه دارد و چون در جهت رسیدن به کمال انسان برنامه‌ریزی شده است و رسیدن به کمال بزرگ‌ترین خواسته انسانی است و در حقیقت انسان آسایش خود را در رسیدن به کمال می‌داند عمل کردن به دستورات و فرهنگ اسلامی آسایش روانی او را در پی دارد.

فرهنگ‌سازی و ترویج باور و رفتار حسنه بر اساس آموزه‌های الهی، از اهداف اصلی بعثت انبیا بوده و بخش عمده‌ای از عمر شریف آنان، صرف تحول در فرهنگ‌های باطل و نهادینه ساختن فرهنگ والای دینی، گردیده است؛ چراکه اگر فرهنگ عمومی جامعه بر اساس موازین و معیارهای الهی بنا گردد، علاوه بر کسب رضایت الهی، زمینه رشد و بالندگی جوامع و سعادت نهایی انسان‌ها را فراهم نموده است. در مقابل، اگر در جامعه‌ای انحطاط و انحراف فرهنگی وجود داشته باشد، سبب نابودی و هلاکت افراد و جوامع شده و آنان را از هدف زندگی دور می‌نماید. در این رهگذر، رسالت تبلیغی مروجین و مبلغین فرهنگ ناب الهی، نمایان می‌گردد.

بنابراین، فرهنگ اصیلی که رشد دهنده انسان باشد، ریشه در دین الهی و آموزه‌های آن دارد. از این رو، خدای علیم و قادر در قرآن بر مؤمنین منت می‌نهد؛ چراکه پیامبری فرهنگ‌ساز از جنس خود مردم، فرستاده تا آنان را از گمراهی نجات دهد و پاکشان گرداند: «لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ

فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ
لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ^۱؛ خداوند بر مؤمنان منت نهاد. هنگامی که در میان آنها، پیامبری از خودشان
برانگیخت که آیات او را بر آنها بخواند و آنها را پاک کند و کتاب و حکمت بیاموزد هرچند پیش از
آن، در گمراهی آشکاری بودند.»

^۱. آل عمران / ۱۶۴.